

Jostedals-Rypen

etter Melchior Yttri (1939)

Men så kom den fryktelige sykdom, som man kalte den "Sorte død" til Norge, og denne nådde også op til Jostedal, tross alle forsiktighetsregler etter den tids utvikling. Det fortelles at man under en stor sten på grensen mellom Luster og Jostedal skulde legge alle meddelelser til og fra dalen, og der skulde de avhente av dertil bestemte personer på bestemte dager, da der ikke var andre mennesker tilstede. Stenen kalles den dag idag "Brevstein". Tross forsiktighet undgikk man ikke sykdommen og dens grufulle herjinger. Lægehjelp var ikke å opnå eller tale om, og man måtte hjelpe sig selv så godt man kunde, og følgen derav uteblev heller ikke; for sagnet forteller at hele befolkningen – med undtagelse av en liten pike – døde ut.

Det viste sig at etter hvert som folkene blev så syke at de skjønte at de måtte dø, jaget de kreaturene ut, så de skulde kunne klare sig selv og ikke bli stående og sulte ihjel i båndet.

Da kreaturene ikke blev tilsett og melket, begynte de å reke omkring hvorsomhelst, og endte med at endel reiste over Jostedalsbræen til Nordfjord, og endel over fjellet til Gudbrandsdalen.

Da nordfjordingene så at der kom fremmede kreaturer over bræen skjønte de at det stod galt til i Jostedal, og der reiste nogen av dem hit for å se hvordan forholdene var. De så da et sørgelig syn. Her og der løp nogen forvildede kreaturer, og i husene lå folkene døde og halvråtnede i sengene, og der var så skrekkelig med liklukt og stank at det var omtrent uråd å komme inn. Intet menneske var å se, tross de fortsatte like til den sydlige ende av dalen. De gjennegikk alle hus såvel nedover som på tilbaketuren, og det så helst ut til at her ikke skulde finnes et levende menneske i hele dalen. Da man var kommet nesten til nordenden av dalen igjen, fikk man i et tett skogbevokset holt, som senere er kalt Bjørkehaugen, se en liten pike som straks hun blev dem var, forsvart igjen inn i skogen. Hun var blitt menneskesky og helt vill og løp og gjemte sig bort så godt hun kunde, så det var forbundet med stort strev og store vanskeligheter å få fatt på henne; for hvor de tenkte å finne henne var hun forsvunnet fra, og det gikk ofte flere dager som man ikke så noget til henne. Endelig blev man var henne oppe i en gressbakke som var bevokset med vakre gule blomster. Disse så det ut til at hun var svært glad i, og man fant på at man skulde forsøke å fange henne med list.

Da hun omsider reiste til sitt opholdssted, som man ikke kunde finne, fant man på at man skulde forsøke å narre henne til sig med at en mann skulde plukke endel av disse hennes yndlingsblomster og dekke sig så godt han kunde med dem og således se å få henne til å nærme sig. Som tenkt så gjort. Mennen dekket sig så godt han kunde med mose og lyng og dertil en hel del blomster ovenpå og la sig slik til at hun lett kunde se ham. Den følgende dag var hun atter på det samme sted og stelte med blomstene sorn sedvanlig; men uten å bry sig noget om den blomsterhaug som var anbragt over mannen. Da blev de atter tvilrådige; for nogen jakt etter henne turde de ikke gjøre, da de fryktet for at hun kunde bli helt vettskremt, og de blev enige om atter engang å gjøre et forsøk med blomsterne likedan som forrige dag; for de hadde forstått at hun hadde en særlig elsk til disse blomster. Næste morgen tidlig før hun var kommet til sitt yndlingssted "Blomsterbakken", la mannen sig der igjen med ennu mere blomster på brystet og vel dekket som forrige dag med gress, mose og lyng. Om en stunds forløp kom hun til plassen igjen og begynte å leke med blomsterne igjen som sedvanlig. Langt om lenge blev hun var den haug av blomster som mannen hadde lagt på brystet, og hun fikk da lyst til også å stille med disse blomster. Med et raskt grep fikk han tak i hennes luvslitte og fillete klær, og dermed var hun fanget i en meget forskrekket og forkommen tilstand. Eftesom at man hadde forsøkt å berolige henne så godt man kunde begynte man å tenke på tilbaketuren over Jostedalsbræen. Det syntes å melde

sig mange vanskeligheter. For det første måtte man prøve å temme piken; for hun var blitt helt vill, og så var hun næsten naken. Hvad skulde man ha til klær, av de klær som fantes i husene, turde man på grunn av smittefaren ikke bruke. Den medtagne niste holdt på å slippe op, og av den mat som fantes i de øde hjem våget man heller ikke å spise av grunnet smittefaren. Endelig fant man på å slakte en geit og koke, og dette hadde de til mat over Jostedalsbræen. Til klær på piken, så hun ikke skulde fryse ihjel over bræen, måtte man ta av det lille forråd som de selv hadde med. Hun var ikke såpass at hun kunde gå og måtte således bæres hele veien.

Piken blev som sagt tatt med til Nordfjord, og der døpte man henne og kalte henne Marie; men hun fikk tillike kjælenavnet "Jostedalsrypen", og dette navn beholdt hun hele sin tid.

Såsnart mennene var komne tilbake med sin dyrebare fangst, blev der sendt folk over bræen igjen til Jostedal for å samle sammen alle kreaturer som ennu fantes igjen i live og tok dem med til Nordfjord og omsatte dem der så godt man kunde til fordel for Jostedalsrypen. Man opdrog henne så godt som det i den tid lot sig gjøre, og det blev en meget aktet og staut kvinne. Da hun blev voksen hadde hun mange tilbedere; men hun avslo dem alle, da hun fikk en sterk lengsel efter å komme tilbake til sin fødebygd. Hun reiste da omsider tilbake; men da der ingen hadde bosatt sig i Jostedal igjen, flyttet hun ned til Røneid (blev da kalt Rypøy) og bosatte sig der.

Hun giftet sig der, og mange mektige slekter er nedstammet fra henne, deriblandt "Heibergerne". Nogen av hennes ætlinger reiste over til Island og England og blev der ansedde og mektige folk. Det påståes at dronning Victoria skal nedstamme fra "Rypeslekten". Jostedalsrypens navn lever ennu i frisk erindring ikke alene i Norge men også rundt om i fremmede land.

Kilde

Yttri, Melchior. (1939). Om Jostedal og Jostedals-rypen. *Tidsskrift utgitt av Historielaget for Sogn* (nr. 10), side 84–98 (øg utgjeve som særprent).